

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشکده علوم انسانی

قلمرو شفاعت در قرآن و حدیث و رد شبهات در رابطه با شفاعت

نگارش

فرزانه خانی منشادی

استاد راهنما: خانم دکتر کاشانیها

استاد مشاور: آقای دکتر شایسته‌نژاد

پایان‌نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

در رشته علوم قرآنی و حدیث

بسمه تعالی

تحصیلات تکمیلی مدیریت

تعهدنامه اصالت اثر

اینجانب فرزانه خانی منشادی معتمد می‌شوم که مطالب مندرج در این پایان‌نامه حاصل کار پژوهشی اینجانب است و دستاوردهای پژوهشی دیگران که در این پژوهش از آنها استفاده شده است، مطابق مقررات ارجاع و در فهرست منابع و مأخذ ذکر گردیده است. این پایان‌نامه/رساله قبلاً برای احراز هیچ مدرک هم سطح یا بالاتر ارائه نشده است. در صورت اثبات تخلف (در هر زمان) مدرک تحصیلی صادر شده توسط دانشگاه از اعتبار ساقط خواهد شد.

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی می‌باشد.

نام و نام خانوادگی دانشجو

امضا

چکیده

مسئله شفاعت مورد اتفاق علمای اسلام از شیعه و اهل تسنن می‌باشد و از مسلمات دین مبین اسلام است. اعتقاد به شفاعت به افراد آلوده هشدار می‌دهد که مایوس نشوند بلکه به دستور قرآن کریم از ایمان و پیروی از اولیاء حق که شفیع روز محشرند برای تقرّب به پیشگاه خدا به عنوان وسیله استفاده کنند. این نه تنها شرک نیست بلکه عین توحید خواهد بود. اعتقاد به شفاعت پدیدآورنده امید در دل گنهکاران و مایه بازگشت آنان در نیمه زندگی، به سوی خدا است اگر حقیقت شفاعت درست مورد بررسی قرار بگیرد، اعتقاد به شفاعت نه تنها مایه جرأت بر گناه نمی‌باشد، بلکه سبب می‌شود که گروهی به امید این که راه بازگشت به سوی خدا به روی آنان باز است به وسیله اولیاء خدا، آمرزش- الهی را نسبت به گذشته جلب کنند، از عصیان دست برداشته به سوی حق بازگردند. در مسئله شفاعت تأکید آیات بر این است که شفاعت مخصوص خداست و تنها شفاعت منوط به اذن پروردگار است. باید گفت اذن خدا شامل حال کسانی می‌شود که شرائط لازم برای برخورداری از شفاعت را در وجود خود حفظ کرده‌اند و توانسته‌اند شایسته شفاعت شوند. اثر شفاعت دو جانبه است، شامل افزایش مقام و ترفیع درجه و نجات از عذاب می‌شود. نوع تحقیق بنیادی و روش آن تحلیل محتوا می‌باشد و به این نتیجه رسیدیم که هیچ‌یک از دلایل معتزله مبنی بر این که شفاعت شامل مرتکبان کبائر نمی‌شود و به مؤمنان با عمل اختصاص دارد مدعیان را ثابت نمی‌کند. وهابیت نیز با وجود این که اصل شفاعت را قبول دارند، شبهاتی بر آن وارد کرده‌اند. با بررسی که انجام شد اشکالات وارده به مساله شفاعت از طرف وهابیان و دلایل آنها در رد شفاعت شفیعان، قابل قبول نیست. شفاعت در دنیا و عالم برزخ و آخرت شامل حال واجدین شرایط می‌شود.

کلیدواژه‌ها: شفاعت- شفیع- شفاعت مأذون- شفاعت مردود- شفاعت تکوینی - شفاعت

تشریحی

فهرست مطالب

چکیده.....	أ
۱- فصل اول کلیات تحقیق.....	۱
۱-۱- مقدمه.....	۲
۲-۱- بیان مسئله تحقیق.....	۳
۳-۱- ضرورت و اهمیت تحقیق.....	۴
۴-۱- اهداف تحقیق.....	۴
۵-۱- سؤالات یا فرضیه‌های تخصصی.....	۵
۶-۱- کلیدواژه‌ها.....	۵
۷-۱- پیشینه تحقیق.....	۷
۲- فصل دوم معنای لغوی و اصطلاحی شفاعت.....	۱۰
۱-۲- مقدمه.....	۱۱
۲-۲- معنای لغوی شفاعت.....	۱۱
۳-۲- شفاعت در اصطلاح مفسرین.....	۱۲
۴-۲- شفاعت در اصطلاح متکلمان.....	۱۳
۵-۲- مفهوم شفاعت در قرآن.....	۱۳
۶-۲- نتیجه.....	۱۴
۳- فصل سوم شفاعت در قرآن.....	۱۶
۱-۳- مقدمه.....	۱۷
۲-۳- آیات قرآن کریم درباره شفاعت.....	۱۷
۱-۲-۳- نفی شفاعت در قیامت.....	۱۷
۲-۲-۳- شفاعت مردود.....	۱۹
۳-۲-۳- آیات نفی شفاعت از کافران.....	۲۲
۴-۲-۳- آیات نفی صلاحیت بت‌ها در شفاعت.....	۲۲
۵-۲-۳- آیات نفی شفاعت از غیر خدا.....	۲۴

فهرست مطالب

۳-۳- شفاعت مأذون.....	۲۴
۳-۳-۱- آیاتی است که شفاعت را فقط مخصوص خدا می‌داند.....	۲۵
۳-۳-۲- آیات مربوط به وجود شفاعت به اذن خدا.....	۲۶
۳-۴- نتیجه.....	۲۸
۴- فصل چهارم شفاعت در روایات.....	۲۹
۴-۱- مقدمه.....	۳۰
۴-۲- روایات مشترک شیعه و اهل سنت درباره‌ی اصل شفاعت.....	۳۰
۴-۳- روایات عامه راجع به شفاعت.....	۳۲
۴-۴- روایات شفاعت از طریق شیعه.....	۳۲
۴-۵- نتیجه.....	۳۵
۵- فصل پنجم شفاعت کنندگان.....	۳۶
۵-۱- مقدمه.....	۳۷
۵-۲- شفاعت کنندگان.....	۳۷
۵-۲-۱- خداوند سبحان.....	۳۷
۵-۲-۲- قرآن.....	۳۸
۵-۲-۳- پیامبران.....	۳۹
۵-۲-۴- امیرالمؤمنین، حضرت فاطمه و دیگر امامان معصوم(ع).....	۴۵
۵-۲-۵- فرشتگان.....	۴۶
۵-۲-۶- گواهان.....	۴۷
۵-۲-۷- شهیدان راه حق.....	۴۷
۵-۲-۸- مؤمنین.....	۴۸
۵-۲-۹- حافظان قرآن.....	۴۹
۵-۲-۱۰- عمل صالح.....	۴۹
۵-۲-۱۱- توبه.....	۵۰
۵-۳- نتیجه.....	۵۱
۶- فصل ششم شرایط شفاعت شوندگان.....	۵۲

فهرست مطالب

۵۳	۱-۶- مقدمه
۵۳	۲-۶- شفاعت شونندگان
۵۴	۱-۲-۶- توحید
۵۴	۲-۲-۶- رضایت خدا
۵۸	۳-۲-۶- اطاعت از خدا
۵۸	۴-۲-۶- رابطه معنوی شفاعت شونده و شفیعان
۵۹	۵-۲-۶- ظالم نبودن
۶۰	۶-۲-۶- شیعه
۶۱	۷-۲-۶- اعتقاد قلبی به شفاعت
۶۱	۸-۲-۶- اهمیت به نماز
۶۲	۹-۲-۶- درستکاری
۶۲	۳-۶- نتیجه
۶۳	۷- فصل هفتم مشروعیت شفاعت از دیدگاه عالمان اسلامی
۶۴	۱-۷- مقدمه
۶۴	۲-۷- دیدگاه علمای شیعه
۷۰	۳-۷- دیدگاه اهل سنت
۷۳	۴-۷- دلایل مشروعیت شفاعت
۷۳	۱-۴-۷- نظام معنوی، بر اساس اسباب و مسببات
۷۳	۲-۴-۷- احتیاج به رحمت الهی
۷۳	۳-۴-۷- نجات، اصل اولی در انسان
۷۴	۵-۷- تاثیر معنوی شفاعت
۷۵	۶-۷- آثار تربیتی شفاعت
۷۵	۱-۶-۷- امیدواری
۷۶	۲-۶-۷- سازندگی
۷۶	۳-۶-۷- ارزش عبادت
۷۶	۴-۶-۷- عامل جنبش
۷۷	۵-۶-۷- پیوند معنوی با نیکان

فهرست مطالب

۷۷	نتیجه ۷-۷
۷۸	۸- فصل هشتم دیدگاه مذاهب مختلف در مورد مسئله شفاعت
۷۹	۱-۸- مقدمه
۷۹	۲-۸- دیدگاه معتزله
۸۰	۱-۲-۸- بررسی
۸۲	۳-۸- دلایل معتزله
۸۲	۱-۳-۸- آیات
۹۱	۴-۸- دلایل عقلی
۹۱	۱-۴-۸- بررسی
۹۲	۲-۴-۸- یک شبهه
۹۲	۳-۴-۸- بررسی
۹۳	۵-۸- دیدگاه وهابیت
۹۴	۶-۸- شفاعت در ادیان دیگر
۹۵	۷-۸- نتیجه
۹۶	۹- فصل نهم گستره شفاعت
۹۷	۱-۹- مقدمه
۹۷	۲-۹- شفاعت در دنیا
۹۸	۳-۹- توسل به پیامبر در مراحل زمانی مختلف
۱۰۱	۴-۹- شفاعت در برزخ
۱۰۲	۱-۴-۹- نشانه‌های وجود شفاعت در برزخ
۱۰۳	۲-۴-۹- رفع یک اشکال
۱۰۶	۵-۹- نتیجه
۱۰۸	۱۰- فصل دهم پاسخ به شبهات وهابیون در رابطه با شفاعت
۱۰۹	۱-۱۰- مقدمه
۱۰۹	۲-۱۰- بررسی دلایل وهابیها درباره منع درخواست شفاعت
۱۰۹	۱-۲-۱۰- منافات شفاعت با توحید

فهرست مطالب

۱۱۴.....	۱۰-۲-۲- منافات شفاعت با عدل خدا.....
۱۱۵.....	۱۰-۲-۳- تحت تأثیر قرار گرفتن خداوند.....
۱۱۶.....	۱۰-۲-۴- بدعت بودن، شفاعت جستن از مردگان.....
۱۲۵.....	۱۰-۲-۵- عذاب کردن گنهکاران، یکی از سنتهای الهی.....
۱۲۸.....	۱۰-۲-۶- شفاعت تغییر در علم و اراده خداوند.....
۱۳۰.....	۱۰-۲-۷- شفاعت باعث جسارت در ارتکاب گناه.....
۱۳۵.....	۱۰-۲-۸- شفاعت موجب سستی مردم در عمل.....
۱۳۷.....	۱۰-۲-۹- شفاعت منافات با «أن ليس الانسان إلا ما سعى».....
۱۳۷.....	۱۰-۲-۱۰- توصیه نکردن صحابه و تابعین به درخواست شفاعت.....
۱۴۱.....	۱۰-۲-۱۱- منع درخواست شفاعت از جانب خدا.....
۱۴۱.....	۱۰-۲-۱۲- درخواست شفاعت از اولیای الهی در خواست از یک فرد مرده.....
۱۴۲.....	۱۰-۲-۱۳- علت بخشیده نشدن گناهان به طور مستقیم توسط خدا.....
۱۴۳.....	۱۰-۳- نتیجه.....
۱۴۴.....	نتیجه گیری.....
۱۴۶.....	منابع و مأخذ.....
۱۵۶.....	Abstract-11.....

فصل اول

کلیات تحقیق

۱-۱- مقدمه

شفاعت در روز قیامت، روزنه‌ای از امید و آرزوست که آیین اسلام به روی گنهکاران گشوده تا از رحمت الهی ناامید نگردند و در اثر بی‌نصیب دانستن خود از آمرزش الهی در گناه و معصیت فرو نروند قرآن مسأله شفاعت در قیامت را در بیش از بیست آیه مطرح کرده از مسائل حتمی قیامت، شفاعت است و از اهمیت خاصی برخوردار است. حقیقت این است که شفاعت، انواعی دارد که برخی نادرست و ظالمانه است و در دستگاه الهی وجود ندارد ولی برخی، صحیح و عادلانه است و وجود دارد. بدون شک مجازات‌های الهی چه در این جهان و چه در قیامت تجسم اعمالی است که انسان‌ها انجام داده‌اند و آنها در حقیقت ضامن اجرا برای اطاعت از قوانین و در نتیجه پیشرفت و تکامل انسان‌هاست، بنابراین هر چیز که این ضامن اجرا را تضعیف کند باید از آن احتراز کرد تا جرأت و جسارت بر گناه در مردم پیدا نشود. اعتقاد به شفاعت اولیاء خدا (البته با شرایط خاصی) درباره گنهکاران سبب می‌شود که فرد گنهکار معتقد گردد که وی از این به بعد می‌تواند سرنوشت خود را دگرگون سازد و اعمال دیرینه وی طوری نیست که برای او یک سرنوشت شوم قطعی و غیر قابل تغییر ساخته باشد، بلکه او از همین حالا به کمک اولیاء خدا و تصمیم راسخ خود بر اطاعت و فرمانبرداری از خدا، می‌تواند سرنوشت خود را عوض کند و درهای سعادت را به روی خود باز کند، ولی برعکس، یأس و نومیدی و این که دیگر کاری از او و دیگران ساخته نیست، چراغ امید را در شبستان عمر انسان خاموش می‌سازد برداشت انتقادکننده از شفاعت، همان است که در ذهن یک فرد عامی دور از بحث‌های دینی، نقش می‌بندد، آنها تصور کرده‌اند که نتیجه عقیده به شفاعت این است که گروهی به اتکاء شفاعت اولیاء خدا، خود را آلوده سازند، از این جهت نتیجه گرفته‌اند که اعتقاد به آن مایه تجری و تصمیم بر ادامه گناه می‌گردد، در صورتی که حقیقت غیر آن است.

برخی شاید چنین تصور کنند که روز رستاخیز، شافعان راستین الهی، یزیدها، حجاجها و چنگیزها و... را زیر پر و بال شفاعت خود قرار خواهند داد و...؛ ولی آنان در این اندیشه سخت در اشتباه‌اند؛ زیرا شفاعت شافعان واقعی از آن کسانی است که در روح و روان آنان نیروی جهش به سوی کمال

و پاک‌ی باشد، ولی کسانی که در سراسر وجود آنان نقطه قوت و کمالی پیدا نمی‌شود، هرگز نورانیت شافعان، وجود تاریک آنان را روشن نخواهد کرد. کسانی که جنبه‌های مختلف شفاعت و مفاهیم صحیح آن را از هم تفکیک نکرده‌اند آن را با توصیه و پارتی بازی در برابر سلاطین و حاکمان ظالم برابر می‌دانند.

۱-۲- بیان مسئله تحقیق

بحث در شفاعت از مسائلی است که طی قرون متوالی دستخوش تطورات و انحرافات فراوان گشته است و در مورد شفاعت در ادیان مختلف، نظرات متفاوتی بیان شده و شفاعتی که اهل کتاب به خصوص یهود قبول دارند شفاعت مطلق و بدون قید است و می‌گویند شفاعت شوندگان مطیع و گنهکار همه به شفاعت پیامبران و اولیای الهی به بهشت می‌روند. این پایان نامه که از نوع پژوهش‌های بنیادی است و با روش کتابخانه‌ای انجام شده است با بررسی و تحقیق در مسئله شفاعت به کمک آیات و احادیث معصومین (ع) ابهامات و اتهامات را از دامان این حقیقت اسلامی می‌زداید و سیمای زیبا و رهگشای آن را به پویندگان راه حق و حقیقت نشان می‌دهد و روشن می‌کند که یکی از مفاهیم اصیل در قرآن و روایات شفاعت محدود و مأذون است و شفاعت مطلق یعنی شفاعت بدون اذن خدا مردود است.

عقیده به شفاعت سد محکمی است که از سیل بنیان کن گناهان جلوگیری می‌کند و آن کسی که به موضوع شفاعت اعتقاد دارد و آن را آرزو می‌نماید بر او لازم است که هر چه بیشتر مراقب کردار و اعمال خود بوده و از گناهان برحذر باشد تا بتواند ایمان را که یکی از شرایط مهم شفاعت است در خود حفظ کند.

شفاعت زنده کردن روح امید در گناه کاران می‌باشد شفاعت یک مکتب انسان‌ساز است و وسیله‌ای برای بازگرداندن آلودگان از نیمه راه و جلوگیری از یأس و نومیدی آنها که خود عاملی برای غرق شدن در آلودگی و گناه است. ایمان به شفاعت، سبب می‌شود که افراد گنهکار رابطه خویش را با خدا و پیامبران و امامان قطع نکنند، همه پل‌ها را پشت سر خود ویران نمایند، و خط بازگشت را حفظ کنند. قرآن می‌خواهد با نوید شفاعت امیدواری را در جان بشر زنده سازد، یأس و نومیدی را، که عامل بدبختی و شقاوت است از جامعه بشری براندازد و جای آن را برای امیدواری و رجاء، که عامل بزرگ خوشبختی و سعادت است، خالی نماید. در این پایان نامه محقق می‌کوشد تا با بررسی آیات و روایات در زمینه شفاعت آثار تربیتی شفاعت را بررسی کند. هم‌چنین مشخص کند آیا شفاعت تنها اختصاص به این دنیا دارد و یا در برزخ و قیامت هم امکان شفاعت هست و یا این که آیا شفاعت تنها مختص قیامت است؟ و

بعد به بیان ادعای منکرین شفاعت پرداخته ضمن ایراد ادعای بعضی از رهبران وهابیت به رد استدلالات آن‌ها می‌پردازد.

۱-۳- ضرورت و اهمیت تحقیق

بحث شفاعت بنابر برداشتی که مسلمانان از آن دارند یکی از بحث‌های جدی کلامی و قرآنی است که شایسته است در مورد آن به‌طور جدی و دقیق و صحیح تحقیق و بررسی شود تا حدود و شرایط آن معین گردد و احیاناً کسانی که برداشت درستی از آن ندارند فکر آن‌ها اصلاح شود و از گمراهی نجات یابند و با توجه به آیاتی که در زمینه‌ی شرایط مشمولین شفاعت آمده (مانند آیه ۲۶ نجم و آیه ۲۸ انبیاء) بدانند که شافعین جز در حق کسانی که خدا می‌پسندد شفاعت نمی‌کنند. اعتقاد به شفاعت پدید آورنده امید و مبارزه با روح یأس در دل گنهکاران و مایه بازگشت آنان در نیمه زندگی، به سوی خدا است، بنابراین امید به شفاعت به متوقف شدن گناه و بازگشت به سوی صلاح و تقوا کمک می‌کند همچنین موجب ایجاد رابطه معنوی با اولیاء الله می‌شود. خواهیم دید که اعتقاد به شفاعت اولیاء خدا، نه تنها مایه جرأت و موجب سرسختی با خدا نمی‌باشد، بلکه سبب می‌شود که گروهی به امید این که راه بازگشت به سوی خدا به روی آنان باز است، بتوانند به وسیله اولیاء خدا، آمرزش الهی را نسبت به گذشته جلب کنند از عصیان و سرکشی و سرسختی دست برداشته به سوی حق بازگردند. امروزه شبهات جدید با رویکرد جدید پیرامون هر مسأله از جمله مسأله‌ی شفاعت پدید می‌آید که مسلماً این مطلب ردیه‌های جدید و متناسب با خود را می‌طلبد علاوه بر این در عصر و زمان ما، افرادی با هر نیت و مقصدی که دارند به مسأله‌ی شفاعت اشکال وارد کرده و پیروان ائمه‌ی معصومین (ع) را به خاطر عقیده به این مسأله مشرک می‌دانند، لذا از این نظر نیز، لزوم توجه به این مسأله و ضرورت بحث پیرامون آن آشکارتر می‌گردد.

۱-۴- اهداف تحقیق

- ۱- بررسی شفاعت از دیدگاه قرآن و احادیث
- ۲- بررسی شرایط شفاعت کنندگان و شفاعت شوندگان
- ۳- بررسی امکان شفاعت در قرآن و حدیث
- ۴- بررسی هدف خداوند از تشریح شفاعت
- ۵- بررسی نظرات علمای شیعه و اهل سنت در زمینه شفاعت و پاسخ به شبهات آن‌ها

۶- بررسی سازگاری یا عدم سازگاری شفاعت با توحید

۱-۵- سؤالات یا فرضیه‌های تخصصی

- ۱- شفاعت در آیات قرآن و روایات معصومین (ع) چگونه بیان شده است؟
- ۲- شرایط شفاعت شوندگان و شفاعت کنندگان چیست؟
- ۳- با توجه به آیات قرآن و احادیث شفاعت امکان دارد؟
- ۴- هدف خداوند متعال از تشریح شفاعت چه بوده است؟
- ۵- نظرات علمای شیعه و اهل سنت در زمینه شفاعت چیست؟
- ۶- رابطه‌ی شفاعت با توحید چیست؟

۱-۶- کلیدواژه‌ها

در این بخش به تبیین معنای لغوی کلید واژه‌های تحقیق می‌پردازیم.

شفاعت:

راغب شفع را در حالت مصدری به معنای «پیوستن و ضمیمه‌شدن چیزی به همانند خود» می‌داند و یادآور می‌شود که به جای مشفوع نیز شفع به کار می‌رود. (راغب اصفهانی، قرن چهارم، ص. ۴۷۵)

یعنی کسی که به غیر خود ضمیمه گردد و او را کمک کرده و شفیع او گردد یا شفیعش در کار خیر و شرّ شود و او را کمک کرده و تقویت نماید و شریک او در نفع و ضررش گردد و ذکر شده که شفاعت عبارت است از ضمیمه شدن به دیگری به جهت یاری او و خواستن از طرف او و بیشترین مورد استعمال آن جایی است که شخص محترم و بالامرته به پایین مرتبه ضمیمه می‌گردد. از مجموع آنچه ذکر شد استفاده می‌شود که شفاعت به معنای تقویت کردن و امداد نمودن و نیرو بخشیدن به چیزی و یا به کسی است که ضعیف باشد و نیازمند به کمک و معاونت و نیرو باشد. (همان، ص. ۲۶۳)

این لغت را از نقطه نظر تأیید و تقویت آن موجود نیازمند به قوه استعمال کنند تا او به سرحاً اعتدال و کمال و عدم نیازمندی درآید؛ مثلاً عصبای دست نیازمند به عصارا را شفیع گویند، چون صاحب عصارا به واسطه ضعف بدن و پا و کمر محتاج به عصارا و این عصارا کمک می‌کند و رفع نیازمندی او را می‌نماید، و برای حرکت و راه رفتن به واسطه تکیه به عصارا نیازمندی او مرتفع و جبران می‌گردد.

شفیع:

منظور از شفیع خواهشگر است که برای دیگری شفاعت خواهد. (ناظم الاطباء، قرن ۱۴، ۵۰۳) (از اقرب الموارد).

از القاب حضرت محمد (ص) است. (ناظم الاطباء، بی تا، ۵۰۳)

کسی که برای دیگری خواهش عفو یا کمک بکند، خواهشگر، شفاعت کننده. (عمید، ۱۳۵۷، ص ۷۰۳)

شفاعت مأذون:

شفاعت تنها به دست خداست و بدون اذن او کسی حق شفاعت ندارد و کسانی که از سوی خدا مأذونند معرفی می شوند. آیاتی است که شفاعت را مشروط به اذن و فرمان خدا می کند. بدیهی است کسی حق بخشش گناه کاران را دارد و کسی می تواند شفاعت کند که خالق و مالک همه موجودات باشد در آغاز همه موجودات از طرف او به وجود آمده و در انجام به سوی او گردند. به این ترتیب در اصل صاحب شفاعت خداست و هیچ کس همتای او نیست و دیگران مشروعیت شفاعت خود را از او می گیرند.

شفاعت مردود:

شفاعت شفیع بدون اذن و اتکاء به قدرت الهی یکی از انواع شفاعت مردود (ناصحیح) شفاعت استقلالی است. به این معنا که کسی معتقد باشد اراده و خواست شفیع در عرض (در مرتبه) اراده و مشیت خداوند، به نحو مستقل و بدون اتکا و اذن از خداوند می تواند سبب سقوط گناهان یا بالا رفتن درجات مؤمنان شود. این نوع از شفاعت چون سبب شرک در ربوبیت می شود، مردود است. (سبحانی، ۱۳۶۴، ص ۲۷۵) همین نوع از شرک بود که بت پرستان دچار آن بودند چرا که بت ها و خدایان باطل خود را مستقل می دانستند و برای جلب رضایت و شفاعت آنان، آن ها را می پرستیدند و می گفتند این ها می توانند ما را شفاعت کنند چرا که امر تدبیر جهان از جانب خداوند به آنان تفویض شده و خداوند خود در آن دخالتی ندارد، پس آنان در شفاعت اختیار و استقلال تام دارند «يَقُولُونَ هَؤُلَاءِ شُفَعَاؤُنَا عِنْدَ اللَّهِ» (یونس: ۱۸) از جمله آیاتی که در مقام نفی شفاعت استقلالی، عبارت است از آیه «وَأَتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَ لَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَ لَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَ لَا هُمْ يُنصَرُونَ» (بقره: ۴۸) بترسید از روزی که هیچ کس به هیچ وجه از دیگری کفایت نمی کند و از هیچ کس شفاعتی پذیرفته نمی شود و از کسی عوض و بدلی گرفته نمی شود و نه مورد یاری واقع می شود. این گونه آیات در مقام نفی شفاعت استقلالی و بی ضابطه هستند، نه نفی اصل شفاعت و به همین سبب عموم آنان با آیاتی که بر پذیرش شفاعت به اذن خدا و با ضوابط معین دلالت دارند، تخصیص خورده است؛ مانند آیه شریفه: «يَوْمَئِذٍ لَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ إِلَّا مَنْ أذنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَ رَضِيَ لَهُ قَوْلًا» (طه: ۱۰۹)؛ در آن روز شفاعت سودی نبخشد مگر برای کسی که خدای متعال به او اذن داده و سخن او را پسندیده باشد.

شفاعت تکوینی:

شفاعت به معنای لغوی خود دارای مصادیق بی‌شماری است که می‌توان اصطلاح شفاعت تکوینی را بر آن اطلاق کرد. چنین شفاعتی دارای مصادیق‌های گسترده‌ای است به طوری که تمام عالم هستی را می‌توان در حال شفاعت از یکدیگر دانست، چرا که در نگاهی کلی به واقعیات این عالم روشن می‌شود که موجودات این عالم ارتباط تنگاتنگی با یکدیگر دارند و موجودات قوی‌تر به طور دائم یا دست کم در مواردی به کمک موجودات ضعیف‌تر رفته و به آنها کمک می‌کنند. به عنوان مثال، وقتی که بذر گیاهان شکافته می‌شود و جوانه ضعیف و ناتوان از آن سر برمی‌آورد، زمین مواد غذایی خود را در اختیار آن قرار می‌دهد، آفتاب با حرارت و گرمای حیرت‌انگیز خود بر آن می‌تابد و ابرهای پر بار دانه‌های حیات-بخش خود را بر آن فرو می‌ریزند تا این موجود ناتوان از لابه‌لای موانع عبور کرده و در نتیجه به درختی تنومند و پرثمر تبدیل شود. قرار گرفتن پدر و مادر نیرومند در کنار نوزاد ناتوان و بارور ساختن او، کمک کردن عالم به جاهل همه و همه از مصادیق زیبای شفاعت تکوینی است (طاهری خرم آبادی، ۱۳۶۰، ص ۱۰۴).

شفاعت تشریحی:

شفاعت تشریحی همان شفاعت اصطلاحی است که بر اساس عقیده شیعه و بسیاری از دانشمندان اهل-سنت، دست کم، پیامبران از چنین حقی بر خوردار هستند. حال هر گاه شفاعت شفیعان از گنهکاران را به درستی تصور کنیم، به این حقیقت خواهیم رسید که اساساً شفاعت آنها نیز تصویر همان شفاعت تکوینی ولی در عالم دیگری است. امام علی(ع) می‌فرماید: «الشفیع جناح الطالب» شفاعت کننده بال و پر طلب کننده است (فیض الاسلام، کلمات قصار، کلمه ۶۰، ص ۱۱۱۵). توضیح آنکه همان گونه که پرنده‌گان کوچکی که قادر بر پرواز نیستند، به کمک پدر و مادر خود پرواز می‌کنند و آنها به منزله بال و پر او هستند، شفاعت کنندگان نیز بال و پر شفاعت شوندگان هستند تا به کمک آنها در آسمان سعادت و کمال به پرواز در آیند (مکارم شیرازی، ۱۳۷۷، ج ۶، ص ۵۲۲).

۷-۱- پیشینه تحقیق

سابقه بحث در مورد شفاعت به عصر ائمه‌ی معصومین(ع) و عصر رسالت و زمان نزول قرآن کریم می‌رسد. در کلمات ائمه‌ی معصومین(ع) مطالب و بیان‌های ارزشمندی وجود دارد که با صراحت، ضرورت و فلسفه‌ی آن را بیان می‌کند شاید بتوان گفت که: از همه‌ی امامان معصوم شیعه، در این زمینه روایت وارد شده است. بعد از ائمه(ع) شاگردان آنها و سایر اندیشمندان علوم اسلامی و دینی در کتب کلامی و اعتقادی به این مسأله پرداخته‌اند و درباره‌ی آن یک باب را اختصاص داده‌اند و مفسران بزرگ

شیعه و اهل سنت ذیل آیات مربوط به شفاعت مطالبی ذکر نموده‌اند. شفاعت آن است که رحمت و آمرزش و فیض الهی از راه اولیای خدا و بندگان برگزیده او به مردم می‌رسد و همان گونه که هدایت الهی از فیض خداوند است که در این دنیا از راه پیامبران و کتب آسمانی او به مردم می‌رسد. آمرزش الهی در قیامت هم از همین راه به گنهکار می‌رسد و شفاعت به معنی قرآنی‌اش این است که مشخص کند گنهکار به سبب پاره‌ای از جنبه‌های مثبت مانند ایمان به خدا یا انجام بعضی از اعمال صالح با اولیاء الله سنخیت پیدا کند و آنان با کمک و عنایات خود او را به سوی کمال سوق دهند و برای او طلب عفو نمایند و به اجماع همه علمای اسلام در روز قیامت شفاعت برای پیامبر اعظم (ص) و هر کس که خداوند به او اذن شفاعت دهد ثابت است مگر آنکه معاند باشد (سبحانی، ۱۳۹۰، ص. ۵۱). برخی از انواع شفاعت مانند توبه، عمل صالح و ایمان تشریحی در دنیا مؤثر است و می‌تواند موجب آمرزش گردد و قسم دیگر آن در قیامت واقع می‌شود. البته بخشش الهی از طریق شفاعت هرگز پدیده‌ای استثنایی در خلقت نیست و همچون سایر عوامل تطهیر در پی پاکسازی دل و روان بندگان خداست. شفیع در واقع با شفاعت خود و با مأموریتی از جانب خدا قابلیت‌های موجود در شخص برای بخشوده شدن را تکمیل یا متمیم می‌کند. از نظر ملاصدرا و علامه طباطبایی تنها گروهی از اصحاب یمین که از نظر دین و اعتقادات مورد رضایت حق هستند مشمول شفاعت می‌شوند. شفاعت ضابطه‌مند نه بر خلاف سنت تغییرناپذیر خداست و نه مستلزم تغییر علم و اراده خدا و نه اعتقاد به آن مایه تجری مردم بر معاصی می‌شود (صادق‌زاده، ۱۳۸۲، ص. ۳۲). ضرورت نظم و قانون در جریان مغفرت الهی اقتضا می‌کند که هیچ‌یک از رحمت‌ها و نعمت‌های الهی بدون نظام و ضابطه به کسی اختصاص نیابد. مغفرت الهی نیز همانند سایر رحمت‌ها با نظامی خاص به انسان عطا می‌شود. به عبارت دیگر، گناه کاران تنها از طریق نفوس و ارواح بزرگ اولیاء الهی از آلودگی پاک می‌شوند. معنایی که معتزله برای شفاعت قائلند این است که می‌گویند هدف و غرض از شفاعت فقط بالا بردن مقام و درجات معنوی است که اولیاء خداوند انجام می‌دهند و شخص را از مقامی به مقام بالاتر می‌برند و معنای اول از شفاعت را که همان دستگیری از گناه کاران است را منکرند و به اصطلاح می‌گویند گناه کار هیچ موقع مورد شفاعت واقع نمی‌شود بلکه برای همیشه در دوزخ می‌سوزد (فخر رازی، ۱۴۱۱، جلد ۳، ص. ۵۶).

در بیان یکی از حکمت‌های شفاعت آمده است: « شفاعت هدیه و جایزه‌ای است برای کسانی که عقیده و عمل آنان در دنیا مورد رضایت خداوند بوده است این سخن با توجه به شرایط شفاعت روشن تر می‌شود زیرا میان کسی که توشه‌ای جز مخالفت، عصیان و کفر نسبت به خداوند ندارد فرق است با کسی که سعی و تلاش او در جهت جلب رضایت خدا و حرکت در مسیر او بوده لکن گاهی هم دچار خطا و لغزش شده است شفاعت هدیه و جایزه‌ای به چنین انسان‌هایی است، تا به سبب عقیده و عمل نیک آنها، لغزش‌ها و گناهانشان بخشوده شود (مأمن پوش، سایت راسخون). شفاعت مختص خداوند است و عده‌ایی می‌توانند در حق دیگران شفاعت کنند که خداوند متعال به آنان اذن داده باشد بنابراین شفاعت

یکپارچه در اختیار خداوند است که در سوره زمر آیه ۴۴ آمده «قُلْ لِلَّهِ الشَّفَاعَةُ جَمِيعًا لَهُ» بگو: تمام شفاعت از آن خداست و هر کس را که صلاح بداند اجازه شفاعت کردن می‌دهد و آن‌ها کسانی هستند که گفتار و کردارشان مورد رضایت خداوند قرار گیرد و راضی باشد چنان‌که در سوره طه آیه ۱۰۹ می‌فرماید: «يَوْمَئِذٍ لَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَرَضِيَ لَهُ قَوْلًا» (غروری نائینی، ۱۳۸۳، پایان‌نامه) این مخالف عقیده‌ی مشرکین است که برای غیر خدا شفاعت قائل هستند و هم نفی عقیده یهود و نصاری که به شفاعت مطلق و بی‌قید و شرط در مورد شفاعت‌کننده و شفاعت‌شونده معتقدند. در ۱۸ سوره‌ی قرآن و ضمن ۲۵ آیه در مورد شفاعت سخن به میان آمده است که می‌توان آن‌ها را به شش دسته تقسیم کرد (نمودذبیحی، ۱۳۷۹، پایان‌نامه)

دسته اول: آیاتی که شفاعت را در ابتدای امر نفی می‌کنند. مانند (بقره) ۲۵۴.

دسته دوم: آیاتی که شفاعت را برای ستمگران ممنوع می‌داند. مانند (غافر) ۱۸.

دسته سوم: آیاتی که صلاحیت بتان را برای شفاعت نفی می‌کند. مانند (انعام) ۹۴.

دسته چهارم: آیاتی که شفاعت را از غیر خدا نفی می‌کند. مانند (انعام) ۵۱.

دسته پنجم: آیاتی که شفاعت مأذون (به اذن خدا) را اثبات می‌کند. مانند (طه) ۱۰۹.

دسته ششم: آیاتی که اوصاف و شرایط شافعان و مشفوعان را بیان می‌کند. مانند (زخرف) ۸۶ (نجم) ۲۴.

فصل دوم

معنای لغوی

و اصطلاحی شفاعت

۲-۱- مقدمه

لغت‌شناسان معنای شفاعت را به صورت‌های مختلف بیان نموده‌اند که به بیان آن‌ها می‌پردازیم.

۲-۲- معنای لغوی شفاعت

کلمه "شفاعت" از ریشه "شفع" به معنی (جفت) و نقطه مقابل آن "وتر" به معنی تک و تنها است (مکرّم، ۱۳۸۸ ق). خلیل بن احمد فراهیدی در کتاب العین می‌گوید: الشفیع شافع یعنی کسی که از غیر خودش طلب شفاعت می‌کند و می‌گوید نزد فلان شخص واسطه و شفیع من باش و اسم مصدر (حاصل و نتیجه مصدر) آن شفاعت است و کسی را که طلب شفاعت می‌کند شفیع می‌نامند. (فراهیدی، بی تا، ج ۱، ص. ۲۶۰) زبیدی می‌گوید: شَفَع به معنای زیادی است. (زبیدی، ۱۴۰۱، ج ۵، ص. ۴۰۱) راغب اصفهانی در کتاب المفردات می‌گوید: الشفع : ضم الشئ إلى مثله ويقال للمشفوع شفع الشفع به معنای ضمیمه کردن چیزی به مثل خودش است و به مشفوع گفته می‌شود. راغب اصفهانی در مورد آیه «مَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِنْهَا وَمَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَكُنْ لَهُ كِفْلٌ مِنْهَا» (نساء: ۸۵) کسی که شفاعت [تشویق و کمک] به کار نیکی کند، نصیبی از آن برای او خواهد بود؛ و کسی که شفاعت [تشویق و کمک] به کار بدی کند، سهمی از آن خواهد داشت می‌گوید:

کسی که به غیر خود ضمیمه گردد و او را کمک کرده و شفیع او گردد یا شفیعش در کار خیر و شرّ شود و او را کمک کرده و تقویت نماید و شریک او در نفع و ضررش گردد. و ذکر شده که شفاعت عبارت است از ضمیمه شدن به دیگری به جهت یاری او و خواستن از طرف او، و بیشترین مورد استعمال آن جایی است که شخص محترم و بالا مرتبه به پایین مرتبه ضمیمه می‌گردد. (راغب اصفهانی، ۱۳۶۳، ص. ۲۶۳).

ابن فارس می‌گوید: شفع دلالت بر مقارنه و نزدیک شدن دو چیز به هم دارد؛ و شفع خلاف وتر است (ابن فارس، ۱۴۰۴، ج ۳، ص. ۲۰۱).